

Kruses gamle købmandsgård

Lillegade nr. 30

En skildning fra det gamle Grenå

af *Carl Svenstrup*

GRENAA

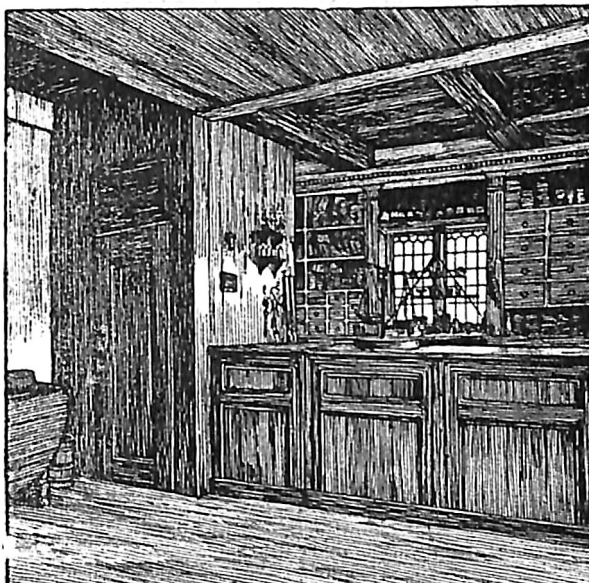
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri

1947

Kruses gamle købmandsgård

Lillegade nr. 30

En skildring fra det gamle Grenå

Tegningen på titelsiden er en kopi af Kr. Kongstads »Kramboden i Den Gamle By i Århus«. Denne ligner i et og alt Kruses butik, således som den så ud til hen imod år 1900. Den afbildes her, fordi der desværre hverken eksisterer tegning eller fotografi af Kruses Krambod.

Indledning

For alle grenåensere af de lidt ældre årgange stod Kruses købmandsgård på Lillegade som en af de mest karakteristiske bygninger i Grenå fra den gamle tid.

Det var en gård, som stammede fra Holbergtiden, og som i enhver henseende havde bevaret sit oprindelige præg uforandret. En bygning, som både i det ydre og det indre havde fortjent at bevares og fredes i Klasse A eller eventuelt - hvis den endelig skulle bort - at blive genopført som grundstamme i en lokal udgave af »Den Gamle By i Århus.

Men ingen af delene skete.

Købmandsgården bestod af to sammenhængende ejendomme til Lillegade, en mindre vestlig på hjørnet af nuværende Schoubygade og en større østlig. De var begge opført kort efter 1751, efter den store ildebrand, som da hærgede den midterste del af Lille- og Storegade. Desuden hørte en stor have og tømmerplads mod øst til gården (hvor nu installatør Jensen bor), og endelig hele den bagved liggende grund til Markedsgade, hvor der var et udlejet hus og en del udhuse. Den tilhører nu savskæreriet.

Købmand og skipper Rasmus Bang

Af hensyn til pladsen i nærværende blad må gårdens forhistorie overspringes. Vi begynder ved 1792, da gården solgtes til købmand og skipper Rasmus Andersen Bang, som året før havde giftet sig med kobbersmed Perchs datter Abel Cathrine (muligvis forkortelse af Abigael). Rasmus Bang var en særdeles dygtig og virksom mand, som snart oparbejdede en stor virksomhed og skaffede sig gode kår. Han var samtidig en af byens mest ansete og betroede mænd og nåede i sit lange liv som borger i Grenå omtrent alle tillidshverv, som det daværende

samfund bød på. Han var kaptajn i borgervæbningen, eller som han tituleres ved begravelsen »Stadshauptmann«, han var byens overfor-mynder og fra 1816 den ene af byens »elegerede borgere«. Når ved borgerforsamlingerne nogen skulle optræde på borgerskabets vegne, var det altid Rasmus Bang, som blev valgt.

Foruden købmands- og skippervirksomheden havde Bang et stort landbrug. Han havde part i flere skibe, som var hjemme hørende i Grenå og gik i fart til andre lande. Han havde, som andre af byens større købmænd selv sin » Søboe«, d.v.s. pakhus ved stranden.

Rasmus Bangs havde 3 døtre, som alle blev gift med fremtrædende mænd i Grenå eller på egnen. Men desuden havde de en plejedatter, Rasmus Bangs søsterdatter Abigael Cathrine, som var kommet til dem lille pige efter moderens død. Hun var datter af Christen Bach på Ørn-bjerg Mølle ved Hornslet og opkaldt efter Rasmus Bangs hustru.

Døtrene hjalp med i butikken, og efterhånden som de blev gift, kom plejesøsteren til at afløse dem. Hun blev senere frue i gården, men blev stadig ved med at hjælpe med i Kramboden. Og hun holdt nok af i sin høje alderdom at fortælle, at hun havde virket i denne butik i 70 år, fra hun var 9 til hun blev ca. 80 år.

29. december 1831 døde Rasmus Bang. Døtrene var alle gift og havde deres egne hjem. Abigael Cathrine var forlovet, og kort efter giftedes hun. Hendes mand hed Ove Broch Kruse. Han var søn af købmand og vicekonsul Amdi C. Kruse på Storegade (nuværende nr. 38, Familiegården). De købte Rasmus Bangs Gård af arvingerne for 1000 rdl. Således gik det til, at Abilgael Cathrine forblev i den gård som husfrue, hvor hun oprindeligt var kommet som plejebarn som en lille 9-årig pige.

Ove Broch Kruse

Det samme solid præg, som i Rasmus Bangs tid havde været over forretningen, holdt sig også under den nye ejer. Det kan måske siges, at det lidt fornemmere præg fra hjemmet på Storegade gjorde sig gældende i de unges hjem. O. B. Kruse blev hurtigt en af de fornemme mænd i Grenå. Da borgerrepræsentationen i 1838 trådte i stedet for de eligerede mænds forsamling, valgtes han straks som medlem af denne. Efter et par års forløb blev han dens formand. Ægteparrets førstefødte søn Amdi var opkaldt efter farfaderen, men døde som ungt menneske i tyveårsalderen. Den næste var Rasmus Bang Kruse, opkaldt efter moderens plejefader. Han blev senere arvtager til forretningen og var i mange år byens kæmner. Om livet i den gamle gård i O. B. Kruses tid har kæmneren som gammel mand fortalt følgende, delvis nedskrevet af hans niece, afdøde fru Marie Nikolajsen, født Nobel.

Livet i den gamle købmandsgård

»Da jeg var barn, var der som i alle gamle købmandsgårde - et temmelig stort avlsbrug knyttet til ejendommen foruden købmandshandelen. Det var dels ejendomsjord, dels lejet jord (præste- og byfogedjord). Da jeg var barn, holdtes ikke så få køer, 12 til at græsse på marken, 6 til at græsse i Fælleskæret langs med åen og nogle stykker på fedestald hjemme for at anvende bærmøllen fra brænderiet. Senere indskrænkedes antallet til en halv snes stykker i alt. Til driften hørte et lille brændevinsbrænderi, som var indrettet i en sidebygning ude i gården. Det blev nedlagt, allerede da jeg var barn. Der dreves også lidt maltgøreri helt ned til omkring 1890. Den store ovn, der lavede varme til maltekøllen oppe på loftet, var anbragt i folkestuen, og det var meget fornøjeligt, at sidde ved den om vinteren, når de store bøgeknuder knagede og knit-

Gårdspladsen i den gamle Købmandsgård efter et maleri fra 1860'erne. Dens ene halvdel lignede ret nøje gårdspladsen i en bondegård. Kun tømmerstabelen, ambolten, hvorpå stangjern afhuggedes, og tjæretønden til højre i billedet vidner om, at her tillige var købmandsgård, endda en af byens forholdsvis betydelige, navnlig hvad landhandel angik.

rede på ilden, der lyste ud gennem spjældet i den store sorte jernlåge.

Selvfølgelig blev der brygget såvel til salg som til eget brug, derimod kan jeg ikke huske, at vi har bagt i den store ovn. Men rugbrødsdejen blev lagt hjemme og bragt til bageren, der boede som vor genbo på gaden modsatte side. Der blev naturligvis slagtet både får, lam og grise af gårdens bestand, akkurat som i enhver bondegård på landet. Husholdningen var jo også temmelig omfattende. Der holdtes en bestyrer i butikken, hvor mine søstre ellers hjalp til. Desuden havde vi gårdskarl, avlskarl, røgter, daglejer og to piger - foruden ekstra hjælp de travle dage.

Lejligheden i den gamle købmandsgård var i og for sig indrettet som i de ældre bondegårde. Den store stadsstue (overstuen) med to små bagvedliggende gæstekamre. Den mindre dagligstue med to bagvedliggende små soveværelser. Og endelig en stor folkestue og et særlig stort bryggers, der var brolagt, og hvor ølbrygningen foregik. I den gamle købmandsgård var det gårdskarlens bestilling at passe maltet og brygge øllet.

Imellem de nævnte stuer lå så butikken med to udgange en til gaden og en til den store gårdsplads. Fra butikken førte dere henholdsvis til dagligstuen, storstuen og til et ganske lille privat kontor og en altid åbenstående dør ind til den store folkestue med et stort meget langt egetræsbord med fast bæk langs vinduerne ud til gården.

Fra folkestuen førte en dør ind til pigekammeret, spisekammeret

og ud til køkkenet. Derfra igen ud i det store bryggers, i hvis nederste ende lå på den såkaldte »mælkestue«, og hvorfra der var nedgang til 2 dybe mørke kælderrum. I det forreste stod et stort egetræs saltkar og et ditto smørtrug. I dette blev det såkaldte »bønder-smør« tømt af og æltet om, inden det gik videre i handelen. Det var jo inden mejeriernes tid.

Butikken bevarede sit gammeldags præg lige til det sidste. Den var måske, da den blev solgt i 1900, den mest gammeldags købmandsbutik i hele Danmark. Rummet bag disken med sine mange hylder og skuffer var ikke stort. Det havde to fag almindelige smårudede vinduer til gaden og kaldtes butikken. Rummet udenfor disken med dør og et fag vinduer til gården kaldtes bønderstuen. Her stod i baggrunden under vinduet et langt, hvidskuret bord, hvor de gammeldags kunder stod og fortærede deres medbragte mad, der var nedpakket i de pæne, hvidskurede madskræpper.

Såvel i butik som i bønderstue og dagligstue var der hvidskurede gulve, bestrøet med sand. Ved diskens ene ende var anbragt en tobakskasse og en kasse til udkrasning. Enhver kunne der stoppe sin pibe. Ved diskens anden ende stod et ølanker. Klukflasken med brændevin, et par snapseglass, et par ølglass og en flaske med »rød snaps.

Ankomsten til købmandsgården

Når bønderne stod af vognen, var deres første gang ind i butikken og hen til disken, og der blev hilst: »Goddag og velkommen! Skal det være en rød eller en hvid dram«? Manden fik så sin dram og et glas øl og ligeså ved afrejsen. Da var den sidste tur hen til disken at byde farvel og få den såkaldte »afrejsedram«. Kvindfolkene, som man dengang sagde, blev budt ind i dagligstuen eller pigekammeret og fik sig der en kop varm kaffe med kringler til.

Over disken var et særligt loft, hvori der var anbragt et trælemme eller skodder, eller hvad man skal kalde dem. De var befæstet med hængsler og holdtes om dagen fast oppe ved loftet med kroge. Om aftenen efter lukketid blev de hejset ned og hæftet fast på diskens yderside, så at de ganske skilte butikken fra bønderstue.

Fra den ret høje disk var der kun lavt til loftet. Der kunne derfor ikke tændes lampe. Det ville være alt for brandfarligt. Indtil det sidste stod der hver aften på disken to-tre sorte jernstager med hjemmelavede tællelys, og sorte jernlysesaks lå på stagens fod. Til sidst blev der dog i butikkens baggrund anbragt en lille lampe, og det hjalp lidt på den sparsomme belysning.

I en sådan gammeldags købmandsgård levedes der som regel et jævnt, arbejdsomt og hyggeligt liv i et godt og smukt forhold til kunderne, naboer og tjenestefolk, der som oftest blev »gamle i gårde«. Frihed var der jo ikke meget af. Butikken var åben fra kl. 6 morgen til 9 aften alle sogndage. Om søndagen var der åbent til kl. 9 formiddag og så igen fra kl. 1 eftermiddag. Havnlige i høstens tid benyttede bønderne tit søndag eftermiddag til en tur til byen.

Ellers var det jo mest om lørdage og de 4 årlige markedsdage, at landboerne kom til byen for at handle«.

Mdm. Abigael Cathrine Kruse,
født 21. 12. 1803, død 12. 5. 1883,
gift med købmand O. B. Kruse.

Købmand og kæmner O. B. Kruse,
født 11. 4. 1834, død 6. 1. 1928.

Ove Broch Kruses senere år

Det var altså gamle kæmner R. B. Kruses beretning om livet, som det levedes i den gamle købmandsgård i hans barn- og ungdom, det vil sige i den midterste trediedel af forrige århundrede (1840-1870).

Fra samme tidsrum har jeg hørt en lille kuriøs historie af gamle maler Hartmann. »En fordrukken arbejdsmand, Jens Christian kom ind i butikken og ville have en dram. Den ville O. B. Kruse ikke krænke ham, fordi han var så fuld. Jens Christian gjorde vrøvl derover, og enden på det blev, at Kruse måtte sætte ham ud af butikken. Men han kom så uheldigt ud, at han dumpede ned i rendestenen. Der blev han liggende ubevægelig. Han rørte ikke et lem og var tilsyneladende livløs.

Kruse gik så ud til ham og lattede på hans arm. Den faldt slap ned. Han lattede på hans ben. Samme resultat. Så blev købmanden forskrækket og udbrød: »Å, bette Christian, du er da vel ikke død«? Men Christian rørte sig stadig ikke. Så siger Kruse i sin store angst: »Å, rejs dig op, bette Christian, så skal du få en pægl«. Det hjalp, Christian lattede sig og sagde: »Ja, men så skal de f.....galeme åsse vær aggevit«.

O. B. Kruse døde i en ret ung alder 26. marts 1851, knap 50 år gammel. Som allerede nævnt i det foregående fortsatte hans enke forretningen og holdt en tid bestyrer. Senere blev sønnen Rasmus Bang Kruse, den senere så kendte kæmner, forretningens leder. Men madam Kruse, som man dengang sagde, var hele sit liv med i alt hvad der angik forretningens drift. Og uagtet hun aldrig i sin lange levetid, forlod Grenå, så var hun ikke desto mindre en særdeles klog og udviklet kvinde, som havde en sjælden dømmekraft og begreb om mange ting. Hun døde i 1883 næsten 80 år gammel. Kort før havde hun solgt gård og forretning til sønnen,

Rasmus Bang Kruse

var født 14. august 1834. Han kom som barn i skole hos student Hansen, der dengang havde en lille privat forberedelsesskole til latinsko-lerne i et lille havehus i apoteker Dahls have på hjørnet af Nørre- og Østergade. I 13 års alderen kom han til Sorø Akademi, hvorfra han tog studentereksamen. Han gik der i klasse med distriktslæge Arendrups sønnen, Adolph Arendrup. Det var ham, som senere kom til Ægypten og reformerede hærvesenet i dette land, og som faldt som oberst i en af de ægyptiske krige. Når de to drenge var hjemme i ferierne, skiftedes Arendrups og Kruses til at køre dem i hestevogn fra og til Århus. Derfra sejlede de med »Smakken« til Kalundborg. Og der hentedes de igen med hestevogn af en eller anden af akademiets fæstebønder. Disse såkaldte »lærde bønder« havde i deres fæstebreve en forpligtelse, som gik ud på denne pligtkørsel.

H. B. Kruse havde oprindeligt tænkt at blive polytekniker og gik et par år på læreanstalten. Da det tekniske studium imidlertid ikke helt faldt i hans smag, forlod han anstalten og søgte handelsuddannelse. Han havde derefter »kondition« først i København, senere i Randers. Da den lidt ældre broder Amdi, som havde været bestyrer for moderen, døde i 1863, flyttede R. B. Kruse til Grenå. Han var i en snes år bestyrer og overtog først i 1883, kort før moderens død, selv forretningen og løste borgerskab.

Fra 1885 til 1889 var Kruse medlem af byrådet. Kæmner var på den tid hans nabo og fætter, manufakturhandler og brandkaptajn R. W. Starck. 10. september 1888 gjorde Starck selv ende på sit liv ved et revolverskud. Der var vist ikke egentligt underskud i kæmnerkassen, men en stor uorden, som byrådet havde forlangt berigtiget inden for en vis tidsfrist, som nu var udløbet. Samme aften holdtes et byrådsmøde

Kæmner R. B. Kruse og hans to søstre Marie og Jensine.

Kruses gård set fra hjørnet
af Schoubygade.

og Kruses konstitueredes som kæmner. Hans udnævnelse blev fra 1. januar 1889, og dermed fulgte selvfølgelig, at han udtrådte af byrådet.

Kruse siger selv, at han også før Starcks død havde haft lyst til muligvis en gang i tiden at blive hans efterfølger. Men alligevel var det med stor selvovervejelse, at han gav efter for byrådets ønske om at overtage kæmneriet hin forfærdelige aften i 1888.

Men han overtog altså pladsen og var i en lang række år en udmærket, pligtopfyldende og behagelig mand i denne vigtige plads. Det er en selvfølge, at kæmnerbestillingen den gang kun var en biforretning. Hans begyndelsesløn var 1000 kr., således som Starck havde haft. Den steg senere til 1100 kr. Kruse drev derfor vedvarende sin købmandshandel som hovederhverv. Både i det ydre og i det indre bevarede traditionerne i købmandsgården, således at kruses forretning lige så vel som genboen, Schoubys helt og fuldt var i den gamle stil fra århundredets midte.

Den gamle kæmner var ugift. Han og hans søstre, Jensine og Marie, som ligeledes var ugifte, levede et hyggeligt og stiltfærdigt liv i den gamle fødegård. Det var et hjem, som i høj grad var præget af gammeldags dannelse og kultur, og hvor de gode traditioner holdtes i ære. Kruses søster og svoger, købmand Nobels på Søndergade (nuværende

købmand Skovs), var begge døde i en ung alder og efterlod sig flere mindreårige børn. De fandt et godt og kærligt hjem hos onkelen og tanterne.

Gården skifter ejer

I 1898 solgte Kruse gård og forretning til købmand R. J. Chrisensen. Han flyttede ind i naboejendommen, som også tilhørte ham (nuværende installatør Jensens), og vedblev at fungere som kæmner i mange år derefter. Først med udgangen af 1911 gav han op, og Karmark blev hans efterfølger.

I sin høje alderdom forlod Kruse Grenå og flyttede til Kejsergården til proprietær Nicolajsen, som var gift med Kruses niece, Marie Nobel. Her tilbragte han sine sidste år under lyse og gode forhold og døde 3. juli 1928, ca 91 år gammel. Med ham er Kruseslægten uddød her på egnen.

R. B. Christensen, som i mange år havde været bogholder hos købmand Søehing på Storegade, moderniserede straks forretningen, så vidt som den gamle bygning tillod. Men tiden var for tæt på fra den. Forskellige andre forhold spillede også med, og i 1917 gjorde nogle af Christensens hovedkreditorer udlæg i gården og fik den tilskødt. Det lykkedes dem ikke at udleje den, og i håb om med fordel at kunne afhænge den velliggende store grund til byggepladser nedrev de nogle år efter den gamle, mindeværdige gård. Men det var i efterkrigens vanskelige byggeår. Pengeknapheden var stor, og i flere år lå grunden øde og ubebygget hen.

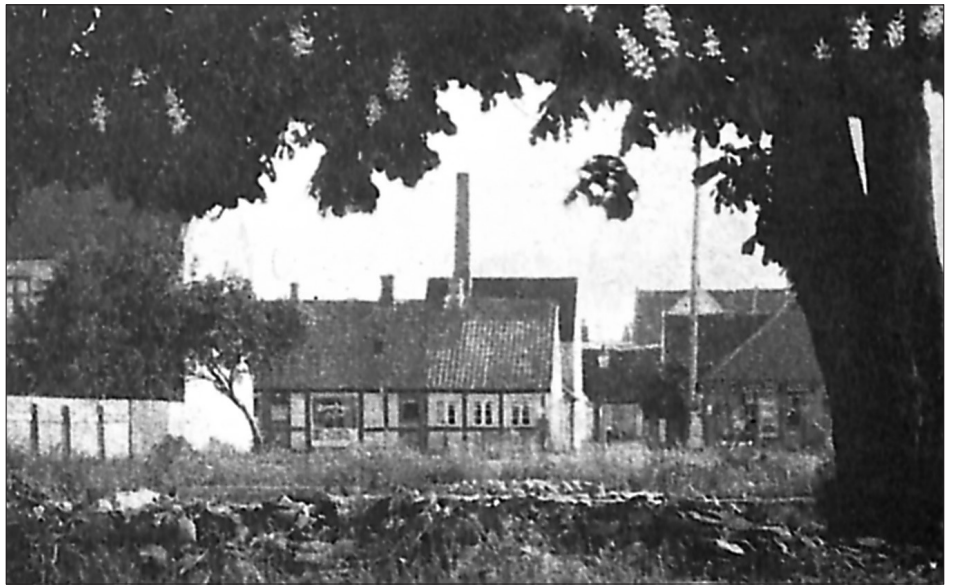
Først længe efter afhændedes en parcel længst mod øst, hvorpå Margarinefabrikken opførtes. Grenå Dampsnedkeri og Hævleværk købte parcellen til Markedsgade. Og endelig solgtes den vestlige par-

cel til Bdrd. Bilde-Sørensen, som her opførte forretningsbygning og maskinværksted.

Forinden havde byen dog eksproprieret en strimmel grund, som blev lagt til Schoubygade.

Hvert glimt og antydning af den gamle købmandsgård er dermed forsvundet fra jordens overflade, og kun i billeder og ord kan dens minde nu bevares.

Den ryddede grund, hvorpå Kruses gård havde ligget, efter at bygningen hen mod 1910 var nedbrudt. Det store Kastanietræ står endnu den dag i dag inde på savskæreriets grund. Efter gamle kærner Kruses beretning var det plantet af hans moder i hendes unge dage. Det må altså være omkring hundrede år gammelt.

Carl Svenstrup født 23. januar 1881 i Grenaa, død 17. februar 1964 i Grenaa, var bibliotekar, som blev modtager af Dannebrogordenen i 1947. Han er bedst kendt for sit mangeårige arbejde med Grenaa by-historie.

Svenstrup blev født ind i en skomager familie i Østergade i Grenaa. Han gik ud af Grenaa private Realskole som 14-årig for at komme i lære som skomager. Efter læreårene drog han på valsen bl.a. i Tyskland, men vendte hjem for at læse til lærer. I 1906 blev han færdig som lærer fra Blaagaards Semnarium og vendte tilbage til Grenaa som lærer ved sin gamle realskole.

I forbindelse med 1. verdenskrig blev den daværende bibliotekar ved Grenaa Bibliotek indkaldt og Carl Svenstrup overtog arbejdet som bibliotekar. I 1947 blev han Ridder af Dannebrog og stoppede som lærer for udelukkende at hellige sig biblioteket og »Grenaa Bys Historie«, som han var påbegyndt udgivelsen af i 1933. Byhistorien har fyldt meget i Svenstrups liv, den udkom i perioden 1933-1957 og et komplet sæt indeholder 2.793 sider. Efter næsten 25 års arbejde var »Grenaa Bys Historie« færdig.

Grenaa Købstad bekostede i 1951 et maleri af Svenstrup, der er ophængt på rådhuset i Grenaa. I november 1954 fratrådte han som bibliotekar og i 1958 blev han æresborger i Grenaa. Svenstrup var gift to gange og overlevede begge hustruer, fik to drenge, var aktiv vinterbader og ivrig amatørfotograf. Han døde den 17. februar 1964 på De gamles Hjem, Lillegade 48 i Grenaa.